

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528) www.economy.nayka.com.ua | № 12, 2018 | 27.12.2018 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2018.12.106](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.106)

УДК 368.339.13(477)

С. П. Зоря,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава*

В. Д. Чумак,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава*

Т. Г. Мисник,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

S. P. Zorya

*PhD, associate professor, associate professor of the Department of Finance and Credit,
Poltava State Agrarian Academy, Poltava*

V. D. Chumak

*PhD, associate professor, associate professor of the Department of Finance and Credit,
Poltava State Agrarian Academy, Poltava*

T. G. Mysnyk

*PhD, associate professor, associate professor of the Department of Finance and Credit,
Poltava State Agrarian Academy, Poltava*

FEATURES OF THE INSURANCE MARKET FUNCTIONING IN UKRAINE

У статті досліджено сутність та значення страхового ринку як ключової ланки забезпечення сталого розвитку національної економіки, поліпшення інвестиційного клімату в державі. На основі узагальнення наукових підходів до трактування дефініції страхового ринку, визначено, що страховий ринок є формою економічних відносин, об'єктом яких є купівля продаж страхового захисту, реалізація якого забезпечується на основі механізму перерозподілу фінансових ресурсів страховиків та страхувальників. Проаналізовано стан та особливості функціонування страхового ринку України, зокрема, досліджено динаміку абсолютних та відносних показників, серед яких: загальна кількість компаній (у тому числі «life» та «non-life»); обсяг акумульованих страхових платежів; вартість страхових виплат у результаті настання страхового випадку; обсяг вихідного перестраховання; рівень валових та чистих виплат; частку валових премій у відношенні до ВВП; частка вихідного перестраховання у співвідношенні до валових страхових премій; вартість страхових резервів, активів та сплаченого статутного капіталу страховика. Визначено основні фактори, що вплинули та чисельність страхових компаній на ринку фінансово посередництва. Визначено місце страхування в економіці України та рівень розвитку страхової культури. Наведено найбільш поширені види страхових послуг з позиції попиту страхувальників. Досліджено склад та структуру валових страхових премій, визначено

основні тенденції їх зміни. Визначено структуру валових страхових виплат. Досліджено особливості здійснення вихідного перестраховання з метою мінімізації ризикового навантаження страховиків та формування підґрунтя для забезпечення фінансової стійкості й платоспроможності. Проведено оцінку структури активів дозволених для представлення коштів страхових резервів, розміщення коштів технічних резервів та резервів зі страхування життя. Визначено основні проблеми та перспективні напрями розвитку страхового ринку України в контексті підвищення ефективності функціонування та конкурентоспроможності галузі страхування та підйому економіки в цілому.

The article explores the essence and importance of the insurance market as a key part in ensuring the sustainable development of the national economy, improving the investment climate in the country. On the basis of generalization of scientific approaches to the interpretation of the definition of the insurance market, it is determined that the insurance market is a form of economic relations, the object of which is the purchase of the sale of insurance protection, the realization of which is ensured on the basis of the mechanism of redistribution of financial resources of insurers and policyholders. The state and features of functioning of the insurance market of Ukraine are analyzed in particular, the dynamics of absolute and relative indicators, including: the total number of companies (including "life" and "non-life") is investigated; amount of accumulated insurance payments; the cost of insurance payments as a result of an insured event; amount of initial reinsurance; the level of gross and net payments; the share of gross premiums in relation to GDP; share of initial reinsurance in relation to gross insurance premiums; the value of insurance reserves, assets and paid-in share capital of the insurer. The main factors influenced by the number of insurance companies in the market of financial intermediation were determined. The place of insurance in the Ukrainian economy and the level of insurance culture development are determined. The most widespread kinds of insurance services from the position of demand of insurers are given. The composition and structure of gross insurance premiums were investigated, the main tendencies of their changes were determined. The structure of gross insurance payments is determined. The peculiarities of the implementation of initial reinsurance are investigated in order to minimize the risk of insurers and to form the basis for ensuring financial stability and solvency. An estimation of the structure of assets allowed for the presentation of insurance reserves, placement of technical reserves and life insurance reserves was made. The basic problems and perspective directions of development of the insurance market of Ukraine in the context of increasing the efficiency of functioning and competitiveness of the insurance industry and recovery of the economy as a whole are determined.

Ключові слова: страховий ринок, страхова компанія, страхова премія, страхове відшкодування, перестраховання, ефективність, страхова культура.

Keywords: insurance market, insurance company, insurance premium, insurance indemnity, reinsurance, efficiency, insurance culture.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Страховий ринок є важливим сегментом фінансового сектору України, функціональним призначенням якого є не лише забезпечення страхового захисту, що є специфічною послугою даного ринку, а й забезпечення сталого розвитку національної економіки, поліпшення інвестиційного клімату в державі. Подальша капіталізація страхового ринку, підвищення рівня страхової культури населення, удосконалення нормативно-правового поля функціонування суб'єктів страхової справи, забезпечення ефективності їх функціонування в умовах здорової конкуренції є пріоритетним завданням в контексті державного регулювання страхової діяльності. В той же час, визначення ролі галузі страхування в економічній системі держави та формування стратегії розвитку страхування в Україні є неможливим без проведення детального аналізу стану та особливостей функціонування галузі, що в цілому, визначає важливість проведення даного дослідження, актуальність якого загострюється в умовах кризових явищ в економіці держави, підвищенні соціального напруження у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності страхового ринку, особливостей його функціонування та формування перспективних напрямів його розвитку є досить розповсюдженим напрямом

дослідження серед провідних вчених-економістів. Зокрема, слід зазначити про наукові праці таких авторів, як В. Д. Базилевича [7], В. О. Безуглої [1], Т. А. Говорушко [8], О. В. Козьменко [5] та інших. В той же час, не дивлячись на значний науковий доробок в контексті означеного напрямку дослідження, моніторинг та аналіз тенденцій і перспектив розвитку страхового ринку в умовах сьогодення є досить актуальним не лише з теоретичної, а й практичної точки зору.

Постановка завдання. Ключовими цілями проведення даного дослідження є вивчення тенденцій та закономірностей розвитку страхового ринку з метою ідентифікації основних факторів підвищення ефективності його функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Страхова діяльність є специфічним стандартом підприємницької діяльності, яка за системним аспектом в розрізі функціонального призначення з внутрішньої сторони направлена на максимізацію прибутку, як головної мети ведення даного виду бізнесу, а із зовні на забезпечення соціально-економічної стабільності в суспільстві, мінімізацію витрат бюджетів різних рівнів за умови раціонального та ефективного формування й розподілу страхових резервів.

В умовах динамічних змін ринкового середовища та загострення конкурентної боротьби, актуальності набувають питання мінімізації негативних факторів впливу на діяльність господарюючих суб'єктів, створення дієвого механізму захисту чи нівелювання впливу можливих потенційних загроз. Вирішенням даного питання може бути формування фінансового стійкого, ефективного та прозорого страхового ринку.

Перш ніж перейти до аналізу стану та особливостей функціонування страхового ринку України, необхідно більш детально дослідити сутність даної дефініції.

Так, В. Д. Базилевич розглядає страховий ринок, як частину фінансового ринку, де об'єктом купівлі продажу виступає страховий захист, формується попит і пропозиція на нього [7].

Одним із підходів В. О. Безуглої до трактування поняття страховий ринок є визначення його, як форми організації економічних відносин у сфері грошового обігу щодо формування та використання страхового фонду й інших фондів, а також ресурсів страховика за допомогою купівлі продажу страхових продуктів [1, с. 95].

На думку Т. А. Говорушко, страховий ринок являє собою динамічну, складну, багатофакторну, відповідним чином структуровану систему, яка реально функціонує, а отже, відбувається постійна взаємодія усіх складових страхового ринку, який можна розглядати як єдність внутрішньо організованої системи та зовнішнього стосовно до цієї системи [8, с. 78].

Таким чином, страховий ринок є формою економічних відносин, об'єктом яких є купівля продаж страхового захисту реалізація якого забезпечується на основі механізму перерозподілу фінансових ресурсів страховиків та страхувальників.

В контексті оцінки стану та особливостей функціонування страхового ринку України слід проаналізувати в динаміці ряд абсолютних та відносних показників, серед яких: загальна кількість компаній (у тому числі «life» та «non-life»); обсяг акумульованих страхових платежів; вартість страхових виплат у результаті настання страхового випадку; обсяг вихідного перестраховання; рівень валових та чистих виплат; частку валових премій у відношенні до ВВП; вартість страхових резервів, активів та сплаченого статутного капіталу страховика, тощо.

Складні макроекономічні та політичні умови сьогодення, а саме девальвація гривні, зменшення зайнятості та реальних доходів населення, неповернення депозитів із проблемних банків, втрата інших активів, анексія Криму та військові дії на Сході України в цілому негативним чином відобразилися на скороченні чисельності страхових компаній. Так, проведений аналіз основних показників діяльності страхових компаній України за 2013-2017 рр. (табл. 1) за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [4] свідчить, що на кінець 2017 р. загальна кількість страхових компаній становила 294, що на 113 компаній (або на 27,8 %) менше у порівнянні із 2013 р. Намічена за останні п'ять років тенденція до скорочення чисельності страхових компаній зберігається і надалі, про що свідчать дані загальної кількості страхових компаній станом на перше півріччя 2018 р.

Також слід відмітити значне скорочення кількості страхових компаній «life» – із 62 у 2013 р. до 33 у 2017 р. (або на 46,8 %), що в свою чергу, негативним чином відобразилося на підвищенні концентрації та відповідно монополізації страхового ринку життя. Так, у 2017 р. частка перших трьох страхових компаній «Life» за збором валових страхових премій становила 54,5 %, що на 2,8 % більше у порівнянні із 2013 р. Зазначимо, що антимонопольне законодавство України визнає монопольним стан на ринку, якщо частка одного страховика перевищує 35 %; частка трьох страховиків перевищує 50 % [2].

Таблиця 1.
Динаміка основних показників стану страхового ринку України, 2013-2018* рр.

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2013 р.	2018 р.*
Загальна кількість страхових компаній	407	382	361	310	294	72,2	291
у т.ч. «non-life»	345	325	312	271	261	75,7	260
«life»	62	57	49	39	33	53,2	31
Валові страхові премії, млн. грн	28661,9	26767,3	29736,0	35170,3	43431,8	151,5	23425,3

Валові страхові виплати, млн. грн	4651,8	5065,4	8100,5	8839,5	10536,8	у 2,3 р. б.	6070,2
Рівень валових виплат, %	16,2	18,9	27,2	25,1	24,3	х	25,9
Частка валових страхових премій у відношенні до ВВП, %	2,0	1,7	1,5	1,5	1,5	х	х
Передано на перестраховання, млн. грн	8744,8	9704,2	9911,3	12668,7	18333,6	у 2,1 р. б.	8356,9
Частка вихідного перестраховання у співвідношенні до валових страхових премій, %	30,5	36,3	33,3	36,0	42,2	х	35,7
Страхові резерви, млн. грн	14435,7	15828,0	18376,3	20936,7	22864,4	158,4	23977,0
Активи страховиків, млн. грн	66387,5	70261,2	60729,1	56075,6	57381,0	86,4	57229,9
Статутний капітал (сплачений), млн. грн	15232,5	15120,9	14474,8	12661,6	12831,3	84,2	12471,7

** інформація за 2018 р. представлена станом на 30 червня (перше півріччя)
(складено автором на основі [4])*

Одним із показників, що дає уявлення про місце страхування в економіці країни та розвиток страхової культури є частка валових страхових премій у відношенні до ВВП (відповідно виражений у відсоткових пунктах). Інтерпретація фактичного рівня зазначеного показника, свідчить як про його негативну тенденцію за досліджуваний період (2013-2017 рр.) так і досить низький рівень – 1,5 % станом на кінець 2017 р. Так, для прикладу зазначимо, що аграрний комплекс України, що на сьогодні є опорою нашої економіки приносить близько 12,1 % ВВП, промисловість – 25,7 %, торгівля 16,7 %, транспорт 7,6 %, будівництво – 2,7 % [6]. В той же час, порівнюючи значення частки валових страхових премій у відношенні до ВВП, з аналогічними показниками інших розвинених країн, можемо говорити про досить низький рівень страхової культури в Україні.

Не дивлячись на зменшення чисельності функціонуючих страхових компаній, а також несприятливих макроекономічних умов та відповідно загострення фінансово-економічної кризи, обсяг валових премій зріс із 28661,9 млн. грн у 2013 р. до 43431,8 млн. грн у 2017 р. (або на 51,5 %). В той же час, слід акцентувати увагу на тому, що збільшення вартості валових страхових премій відбулося на фоні зменшення кількості договорів укладених протягом досліджуваного періоду. Виходячи з цього, основними факторами збільшення вартості коштів мобілізованих страховими компаніями на ринку в якості страхових платежів стало підвищення вартісної оцінки об'єктів страхування, зростання страхових тарифів як у межах добровільного та і обов'язкового страхування, проведення індексації за накопичувальними договорами страхування.

На фоні перевищення темпів приросту валових страхових виплат у 2017 р. в порівнянні із 2013 р. (у 2,3 рази) над приростом валових страхових премій (на 51,5 %), позитивним фактом є збільшився рівня валових виплат із 16,2 % до 24,3 %. Фактичний рівень даного показника хоча і є значно нижчим в порівнянні із аналогічним показником страхового ринку країн Європи, проте є характерним саме для страхового ринку України, в структурі видів страхування якого переважає ризикове страхування (рис. 1), а страхування життя займає лише 6,7 % від вартості валових страхових премій. Максимальний обсяг валових страхових премій страховими компаніями України у 2017 р. було акумульовано за такими видами страхування, як авто страхування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена карта») – 10613 млн. грн, що становить 24,4 % від загальної вартості валових страхових премій, страхування фінансових ризиків – 5594,4 млн. грн (або 12,9 % загального обсягу) та страхування майна – 5098,9 млн. грн (або 11,7 % загального обсягу). Найменш привабливими з позиції попиту страхувальників є такі види страхування, як страхування від нещасних випадків на транспорті, страхування кредитів, авіаційне страхування, страхування медичних витрат, страхування від нещасних випадків, інші види страхування.

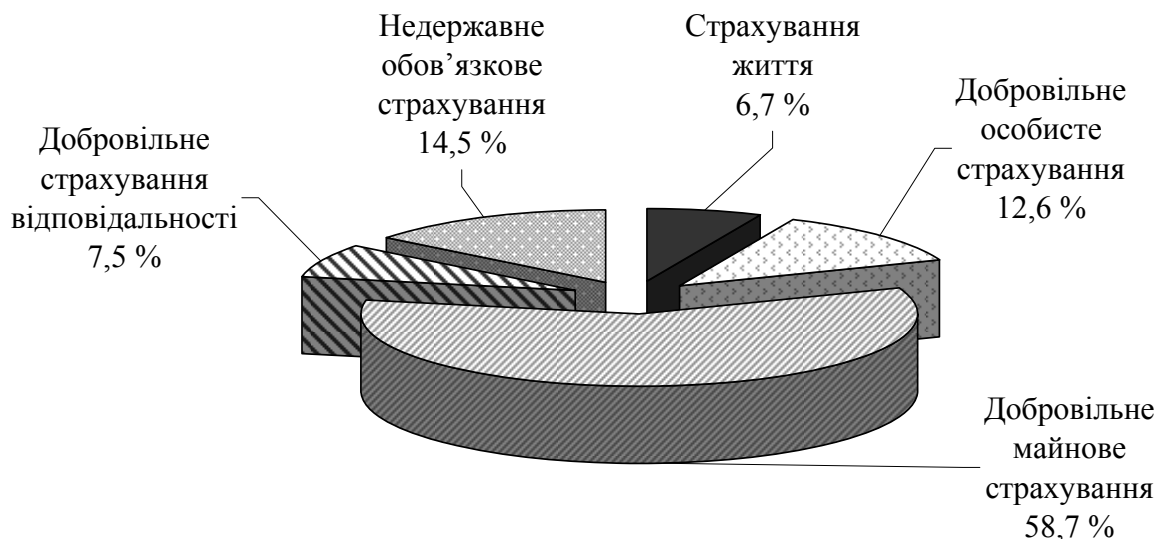

Рис. 1. Структура валових страхових премій, 2017 р., %
(побудовано автором на основі [4])

До найбільш суттєвих змін у межах структури страхових премій за 2013-2017 рр. слід віднести суттєве зменшення на 6,8 % частки медичного страхування (із 13,5 % у 2013 р. до 6,6 % у 2017 р.), зменшення на 6,4 % частки страхування життя (із 13,2 % у 2013 р. до 6,7 % у 2017 р.), збільшення на 5,8 % частки страхування вантажів та багажу (із 5,0 % у 2013 р. до 10,8 % у 2017 р.), а також збільшення на 4,2 % частки страхування фінансових ризиків (із 8,6 % у 2013 р. до 12,9 % у 2017 р.).

Характерною ознакою страхового ринку України за досліджуваний період є домінування вартості валових страхових премій, що надійшли від юридичних осіб в порівнянні із вартістю платежів в межах роздрібного сегменту (фізичних осіб).

Відповідно до сформованої структури валових страхових премій, основна частка страхових виплат здійснюється також за ризиковими видами страхування – рис. 2.

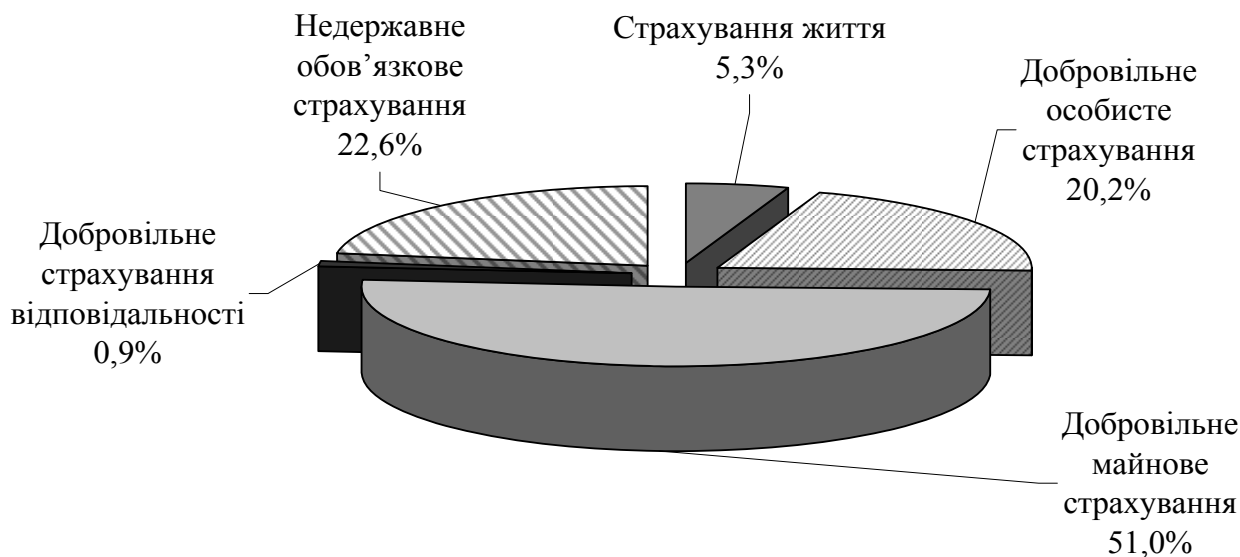

Рис. 2. Структура валових страхових виплат, 2017 р., %
(побудовано автором на основі [4])

Про мінімізацію рівня ризикового навантаження страховиків та формування підґрунтя для забезпечення фінансової стійкості й платоспроможності, на нашу думку, свідчить збільшення вартості вихідного перестраховання із 8744,8 млн. грн у 2013 р. до 18333,6 млн. грн у 2017 р. (у 2,1 разів). Відповідно позитивною є і динаміка частки вихідного перестраховання у співвідношенні до валових страхових премій. Так, у 2017 р. страховими компаніями на перестраховання було передано 42,2 % від загальної вартості валових страхових премій, що на 11,7 % більше у порівнянні із 2013 р. В свою чергу, позитивним фактом є те, що в структурі вихідного перестраховання пріоритетне значення має внутрішнє перестраховання (рис. 3). В той же час, лідируючі позиції серед страховиків нерезидентів станом на кінець 2017 р. займають такі країни як Швейцарія, Великобританія, Німеччина, Польща та Австрія.

Найбільшу питому вагу в структурі вигідного перестраховування займають страхування фінансових ризиків (21,6 %), страхування вантажів та багажу (21,1 %), страхування майна (17,3 %), страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (12,4 %) та страхування відповідальності перед третіми особами (8,9 %).

Рис. 3. Динаміка вихідного перестраховування за 2013-2017 рр.
(побудовано автором на основі [4])

На фоні значного скорочення чисельності функціонуючих страхових компаній за 2013-2017 рр., відбулося зменшення як загальної вартості активів так і вартості сплаченого статутного капіталу на 13,6 % та 15,8 % відповідно. Станом на кінець 2017 р. в структурі активів, дозволених для представлення коштів страхових резервів (ст. 31 Закону України «Про страхування [3]») найбільшу питому вагу займають цінні папери (акції, цінні папери, що емітуються державою, облігації, іпотечні сертифікати) – 39,4 %, що на 16,9 відсоткових пунктів менше у порівнянні із 2013 р. В той же час, в структурі розміщення коштів технічних резервів та резервів зі страхування життя переважають у 2017 р. банківські вклади – 43,7 %. Банківські депозити є одним із найбільш привабливих напрямків розміщення активів страховика у зв'язку із можливістю отримання швидкого доходу у вигляді відсотків.

Висновки. Результати проведеного аналізу свідчать, що для страхового ринку України характерним є екстенсивний тип розвитку, ключовою ознакою якого є розширення асортименту послуг у сфері страхування та перестраховування, підвищення їх якості та забезпечення гармонійного балансу між надійністю та прибутковістю страхової діяльності, орієнтація на ризикове страхування з домінуючою часткою корпоративного сегмента з позиції страхувальників. В той же час, поряд із глобалізацією страхової діяльності, посиленням конкуренції, є фактори що стримують розвиток страхового ринку, в першу чергу, мова йде про фінансові чинники (девальвація національної грошової одиниці, інфляція, зменшення реальних доходів населення, зниження платоспроможного попиту, тощо), що стоять на заваді активізації галузі особистого страхування, як основного джерела мобілізації фінансових ресурсів та реалізації довгострокових внутрішніх інвестицій в економіку держави, а також низький рівень фінансової грамотності населення.

Враховуючи зазначене, забезпечення ефективності функціонування страхового ринку, підвищення його ролі в економіці є можливим за умови стабілізації політичної та економічної ситуації в Україні, удосконалення нормативно-правової бази та активізації державного нагляду й контролю за діяльністю страховиків, формування довіри до страхових компаній, як провідних фінансових посередників небанківського сектору. В контексті вирішення даного питання, важливе значення має інформування населення стосовно економічної діяльності страховиків, особливостей тих чи інших страхових продуктів, як з позиції отримання страхового захисту, так і альтернативного джерела збереження та накопичення реальної вартості власних активів. Особливо дане питання є актуальним в контексті реалізації третього рівня пенсійної реформи, офіційне запровадження якого заплановано на початок 2019 р.

Подальші наукові дослідження мають базуватися на удосконаленні механізму формування маркетингових стратегій з метою підвищення конкурентоспроможності й ефективності функціонування страхових компаній, забезпечення їх позитивного іміджу та якості страхових послуг.

Література.

1. Безугла В. О. Страхування : навч. посіб. / В. О. Безугла, І. І. Постіл, Л. П. Шаповал. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 582 с.
2. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р. (поточна редакція від 07 березня 2018 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
3. Закон України «Про страхування» від 07 березня 1996 р. (поточна редакція від 27 вересня 2018 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
4. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>.
5. Козьменко О. В. Нові вектори розвитку страхового ринку України : монографія / О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва ; керівник авт. проекту д. е. н., проф. О. В. Козьменко. – Суми : Університетська книга, 2012. – 316 с.
6. Соціально-економічний розвиток України за січень-квітень 2018 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/infografika/2018/soes/ukr/sed/ser_04_2018.pdf.
7. Страхування : [підруч.] / [В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Р. В. Пікус та ін.] ; заред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
8. Страхування : [навч. посіб.] / Т. А. Говорущко, В. М. Стецюк ; за ред. Т. А. Говорущко. – К. : Львів: «Магнолія 2006», 2014. – 328 с.

References.

1. Bezuhla, V. O. Postil, I. I. and Shapoval, L. P. (2008), *Strakhuvannia* [Insurance], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, P. 582.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On the Protection of Economic Competition", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On Insurance", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
4. "Information on the state and development of the insurance market of Ukraine according to the National Commission, which carries out state regulation in the field of financial services markets", available at: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>.
5. Kozmenko, O. V. Kozmenko, S. M. and Vasyliieva, T. A. (2012), *Novi vektory rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy* [New vectors of development of the insurance market of Ukraine], Universytetska knyha, Sumy, P. 316.
6. State Statistics Service of Ukraine (2018), Socio-economic development of Ukraine for January-April 2018, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/infografika/2018/soes/ukr/sed/ser_04_2018.pdf.
7. Bazylevych, V. D. Bazylevych, K. S. Pikus, R. V. and others (2008), *Strakhuvannia* [Insurance], Znannia, Kyiv, Ukraine, P.1019.
8. Hovorushko, T. A. and Stetsiuk, V. M. (2014), *Strakhuvannia* [Insurance], «Mahnoliia 2006», Lviv, Ukraine, P. 328.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2018 р.